

بررسی پژوهش‌های انجام شده بر روی اشعار پروین اعتصامی با رویکرد نقد زن محور

پریوش میرزائیان^۱

فرگس باقری^۲

چکیده

پروین اعتصامی به عنوان یکی از بزرگترین زنان شاعر فارسی زبان، که شعر او اتصال بین شعر کلاسیک و معاصر است همواره مورد توجه محققان بوده است. گرچه زنانگی در شعر او کمتر به چشم می‌خورد اما همزمانی ظهور اندیشه‌های فمینیستی در کشور با سال‌های زندگی شاعر و حضور اندیشه‌های بعضاً فمینیستی در شعر او و همچنین دیدگاه‌های مختلف درباره‌ی زبان شعری پروین اعتصامی محققان را واداشته است تا با رویکرد زن محور نیز شعر او را مورد بررسی قرار دهند. برای بررسی بهتر پژوهش‌های زن محور در حوزه‌ی ادبیات فارسی، ابتدا تمام آنها (از سال ۱۳۱۳ تا ۱۳۹۱) توسط نگارنده جمع‌آوری و دسته‌بندی شد. بررسی‌ها نشان داد که در حوزه ادبیات معاصر، بخش شعر، بیشترین میزان پژوهش بر روی آثار پروین اعتصامی انجام شده است. در این مجال بر آن هستیم که با نگاهی به برخی از این آثار پژوهشی، نحوه‌ی ورود پژوهشگران به موضوع مورد بحث همچنین میزان وامگیری از نظریات فمینیستی را مورد بررسی قرار دهیم. در پژوهش‌ها این اتفاق نظر وجود داشت که توجه و اعتراض به نابرابری‌های موجود جامعه از موضوعات قابل توجه در شعر پروین است. اما زبان شعری او از جمله موضوعاتی است که در آن نظر یکسانی به دست نیامده است.

کلید واژه: شعر معاصر، پژوهش‌های ادبی، پروین اعتصامی، زنان، فمینیسم، نقد فمینیستی.

^۱ . دانشجوی دکتری رشته زبان و ادبیات فارسی دانشگاه شهرکرد Mirzaeyan90@gmail.com

^۲ . استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه ولی عصر (عج)، رفسنجان

۱- مقدمه

شروع دیدگاه فمینیستی در غرب به نیمه‌ی قرن هفدهم و اوایل قرن هجدهم بر می‌گردد. امروزه فمینیسم به یکی از فعال‌ترین حرکت‌های سیاسی و فرهنگی تبدیل شده که به حق بنیادهای فکری مذهبی، روانشناسی، ادبی، و هنری را به چالش کشیده و بسیاری از تفکرات نادرست مردان درباره‌ی زنان را متحول کرده است^۱ (سبزیان و کزازی، ۱۳۸۸: ۲۱۶). اما به گفته‌ی راجر وبستر^۲ یکپارچه تلقی کردن نظریه‌ی ادبی فمینیستی کار پر مخاطره‌ای است: سرشت اغلب نوشته‌های فمینیستی چنان است که از دیدگاهی واحد و مرکزی اجتناب می‌ورزند و مبین مجموعه‌ای از رهیافتهای متکثر و نامتمرکزند.

باین حال، بررسی نوشته‌های نظریه پردازان فمینیست نشان دهنده‌ی دو گرایش عمده در این شیوه‌ی نقد ادبی است. گرایش اول که «جلوه‌های زن» نامیده می‌شود اساساً به این موضوع می‌پردازد که زن در آثار ادبی (به ویژه آثاری که مردان نوشته‌اند) به چه صورت و با کدام نقشهای قالبی به خواننده ارائه شده است. گرایش دوم نقد فمینیستی، که «نقد زنان» نامیده می‌شود به زن در مقام نویسنده توجه می‌شود. طرفداران مکتب «نقد زنان» توجه فراوانی به ساختار و مضامین آثار ادبی نویسندگان زن دارند تا از این طریق به شناخت پویای روانی و فعالیت‌های زنانه راه ببرند. (پاینده، ۱۳۸۲: ۱۴۲-۱۴۳)

بررسی اشعار و افکار پروین اعتصامی از دیدگاه زن محور نیز، به دلیل زن بودن وی و همچنین همزمانی ظهور اندیشه‌های فمینیستی در کشور با سال‌های زندگی او از اهمیت خاصی برخوردار است. در پژوهش‌های انجام گرفته بر روی هزار و یک شب و شاهنامه فردوسی پژوهشگران اغلب در پی کشف هویت واقعی زن و جایگاه و مقام زن در این

²

Roger Webster

آثار بودند) تحقیقات نگارنده نشان می‌دهد در حوزه نظم و نثر کلاسیک بیشترین پژوهش‌های زن محور بر روی شاهنامه فردوسی و هزار و یک شب انجام شده است. (میرزائیان، ۱۳۹۲: ۴۵-۴۸). اما در پژوهش بر روی اشعار پروین اعتصامی مباحثی چون حقوق زنان، نابرابری‌های اجتماعی، نابرابری‌های طبقاتی و مسائلی از این دست پررنگ تر شده‌اند. انقلاب مشروطه و محیط ادبی خانواده‌ی پروین، شخصیت پدر و تحصیل در مدرسه‌ی آمریکایی، از عواملی است که او را با اندیشه‌های آزادی خواهانه زنان آشنا کرده و نمودهای این افکار در شعر او نمایان است. با این تفاسیر نحوه‌ی ورود و رویکرد پژوهشگران همچنین میزان وامگیری آنها از نظریات و تئوری‌های ادبی در این زمینه درخور توجه و بررسی است.

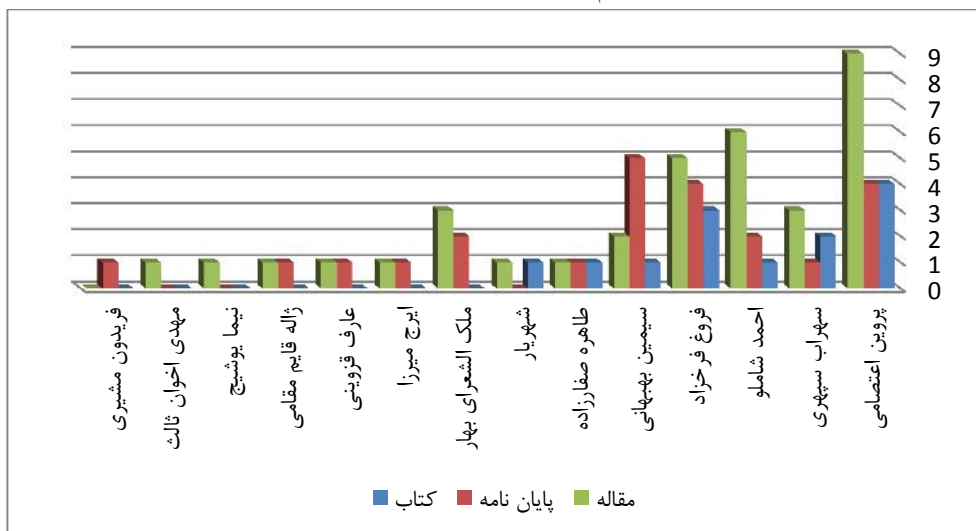
۲-نگاهی به پژوهش‌های زن محور

این مقاله در پی بررسی پژوهش‌هایی است که با رویکرد زن محور بر روی شعر پروین اعتصامی انجام شده‌اند. برای این منظور تمام پژوهش‌های از این دست شامل کتاب، پایان نامه و مقاله که از سال ۱۳۱۳ (اولین مقاله یافت شده با کلید واژه زن، فمینیسم، مربوط به این سال می‌باشد) تا سال ۱۳۹۱، بر روی کل آثار ادبی ایران انجام شده بود با کلید واژگان زن و فمینیسم، با مراجعه به کتاب منبع شناسی زنان، سایت رسمی کتابخانه ملی ایران، سایت رسمی پایگاه اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی، سایت رسمی پایگاه مجلات تخصصی نور، سایت رسمی بانک اطلاعات نشریات ایران، سایت رسمی پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران و سایت‌های رسمی دانشگاه‌های ایران، جمع‌آوری شد (با این وجود نویسنده ادعا ندارد که موردی از قلم نیوفتاده باشد). پس از بررسی و دسته بندی مشخص شد که در حوزه‌ی ادبیات معاصر، شعر، اشعار پروین اعتصامی بیشترین میزان این پژوهش‌ها را به خود اختصاص داده است. نمودار ۲-۱ تعداد آثار پژوهشی را که

بر روی آثار شاعران مختلف انجام شده، نشان می‌دهد. (اسامی شاعرانی که بر روی آثارشان تنها یک اثر پژوهشی انجام شده در پیوست ذکر شده است

نمودار ۱-۲- تعداد کارهای پژوهشی زن محور انجام شده بر روی آثار شاعران معاصر

جدول ۱-۲ نام، سال انتشار و همچنین قالب آثار پژوهشی انجام شده بر روی شعر پروین را نشان می‌دهد.

جدول ۱-۲- عناوین پژوهش‌های زن محور انجام شده بر روی اشعار پروین اعتصامی

ردیف	سال انتشار	پدیدآور	عنوان	نوع
۱	۱۳۶۲	واعظی، مرادعلی	توصیف سیمای زن در شعر شاعران معاصر (پروین اعتصامی، فروغ فرخزاد، سیمین بهبهانی، طاهره صفارزاده، سپیده	پایان نامه

	کاشانی)			
پایان نامه	زن و حقوق زن در آثار پروین اعتصامی، فروغ فرخزاد، سیمین بهبهانی	کمانی، نسترن	۱۳۷ ۹	۲
پایان نامه	زنان شاعر و شعر زنان از مشروطه تا حال (ژاله، پروین، فروغ و سیمین)	دینابر، آسیه	۱۳۸ ۲	۳
پایان نامه	سیمای زن در دیدگاه باحثة البادیه و پروین اعتصامی	سارایی، معصومه	۱۳۸ ۹	۴
پایان نامه	بررسی و تحلیل پنج شاعر زن معاصر (ژاله قائم مقامی، سیمین بهبهانی، پروین اعتصامی، فروغ فرخزاد و پروین دولت‌آبادی)	حبیبی، لعبت	۱۳۸ ۹	۵
پایان نامه	مقایسه‌ی سیمای زن در اشعار سیمین بهبهانی و پروین اعتصامی	ابراهیمی، فاطمه	۱۳۹ ۱	۶
کتاب ب	زن، پروین حقیقت یا مجاز؟	موحد، عبدالحسین	۱۳۷ ۴	۷
کتاب ب	بررسی افکار و آثار سه زن دگراندیش معاصر پروین اعتصامی، فروغ فرخزاد، سیمین بهبهانی	خداجو، علی	۱۳۸ ۶	۸
کتاب ب	زن در نقاب شعر پروین	سالاری، مهتاب	۱۳۸ ۸	۹
مقاله	پاکدامنی و فرزاتگی زن ایرانی در شعر پروین	باقریان، مهدی	۱۳۷ ۲	۱۰
مقاله	پروین پرچمدار زن فرهیخته و آگاه است	مجله زن روز	۱۳۷ ۶	۱۱
مقاله	شعر پروین نماینده حقانیت زن در برابر مرد است	؟	۱۳۸ ۱	۱۲
مقاله	زن از دیدگاه پروین اعتصامی و باحثة البادیه	صدقی، حامد	۱۳۸ ۲	۱۳

مقاله	جنسیت در شعر پروین	صنعتی، محمد	۱۳۸ ۶	۱۴
مقاله	پروین اعتصامی یک فمینیست نبود: نقد نابرابری های جنسیتی، فرهنگی و اجتماعی از دیدگاهی زنانه	احمدی، حبیب - بذرافکن، حمیرا - روحانی، علی	۱۳۸ ۸	۱۵
مقاله	شعر فمینیستی نو یافته ای از پروین اعتصامی	حسینی، مریم	۱۳۸ ۹	۱۶
مقاله	زن در شعر پروین اعتصامی، سیمین بهبهانی و فدوغ فرخزاد	سیدرضایی، طاهره	۱۳۸ ۹	۱۷
مقاله	تبیین مولفه‌های هویت سنی و مدرن زن در شعر پروین اعتصامی	صادقی گیوی، مریم- پرهیزکاری، بهاره	۱۳۸ ۹	۱۸
مقاله	تمایز گونه‌ی جنسیت در اشعار پروین اعتصامی (پژوهش زبان شناختی)	شریفی مقدم، آزاده- بردبار، آناهیتا	۱۳۸ ۹	۱۹
مقاله	پروین اعتصامی و اثر پذیری از اندیشه‌های قاسم امین منادی آزادی زن در مصر	ابن الرسول، سید محمد رضا - محمدی فشارکی، محسن	۱۳۹ ۰	۲۰
مقاله	نابرابری‌های جنسیتی و طبقاتی در اندیشه پروین اعتصامی	ذوالفقاری، ابوالفضل ل. میرزایی، مسلم	۱۳۹ ۰	۲۱

۳- بررسی موضوعی عناوین پژوهش‌های انجام شده:

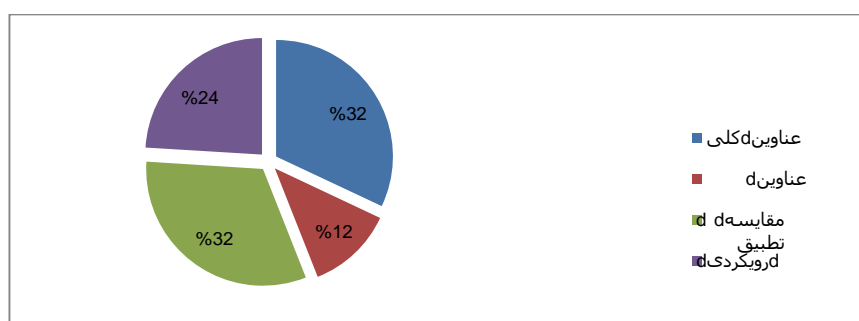
یکی از ضروریات برای انجام پژوهش‌های دقیق براساس دیدگاه‌های نظری و جهت‌گیری‌های علمی، بررسی موضوعی عناوین پژوهش‌ها است. به گفته‌ی فتوحی در هر پژوهش عنوان، هویت، محتوا و هدف اصلی پژوهش را به نمایش می‌گذارد (فتوحی، ۱۳۸۹: ۱۶۲). بررسی موضوعی پژوهش‌های انجام گرفته هم

چشم اندازی کلی ارائه می‌دهد و هم‌چنان نشان دهنده‌ی نحوه‌ی ورود پژوهشگران به حوزه‌ی نقد می‌باشد و می‌توان چگونگی نقد زن محور در پژوهش‌های ادبی انجام شده بر روی شعر پروین را مورد واکاوی بیشتر قرار داد و میزان انطباق و وام‌گیری این موضوعات از تئوری‌های فمینیستی را مورد سنجش قرار داد. در این بخش ابتدا به تقسیم‌بندی موضوعی این پژوهش‌ها پرداخته شد. پس از بررسی موضوعی پژوهش‌ها، بر اساس عنوان این آثار در چهار دسته بخش‌بندی شدند:

- ۱- عناوین کلی (آثار پژوهشی که به طور کلی به بررسی شخصیت و سیمای زن در آثار ادبی پرداخته‌اند).
 - ۲- عناوین خاص (آثار پژوهشی که با عناوین خاص‌تر از عناوین کلی، برخی از جلوه‌های حضور زن (همچون پوشش، اخلاق و ...) را بررسی کرده‌اند).
 - ۳- مقایسه و تطبیق (آثاری که به مقایسه و تطبیق آثار مورد نظر با دیگر آثار ادبی ایرانی و یا خارجی پرداخته‌اند).
 - ۴- عناوین با رویکرد خاص (آثار پژوهشی که با رویکردی خاص از رویکردهای فمینیستی انجام شده‌اند).
- نمودار ۱-۲ بر اساس تقسیم‌بندی فوق تنظیم شده است.

نمودار ۱-۲- درصد پراکندگی عناوین و موضوعات کار شده بر روی اشعار پروین اعتصامی

در شعر فارسی تا قبل از پروین نگاه و روایت مردانه حتی در شعر زنان غالب بوده است و زنان شاعر نیز با همان ادبیات مردانه شعر سروده‌اند. شعر پروین اگرچه به اعتقاد برخی مردانه است و همین مردانه سرایی او را در مظان این اتهام قرار داده که خود او شاعر این اشعار نبوده اما با این همه ویژگی‌های زنانه‌ای همچون اعتقاد به ستم جامعه نسبت به زنان، توجه به اهمیت کار خانه و مسائلی از این دست در شعر او وجود دارد که تا قبل از او در شعر شاعران زن نبوده است. این ویژگی‌های زنانه در اشعار زنان بعد از او مانند سیمین بهبهانی و فروغ فرخزاد نمود بیشتر و واضح‌تری دارد به همین دلیل اشعار پروین اعتصامی موضوع مناسبی برای پژوهش‌های تطبیقی بین شعر او و دیگر زنان شاعر با نگاه زن محور است. بنابراین همانگونه که در نمودار می‌بینیم، بیشترین حجم پژوهش‌ها در مورد شعر پروین اختصاص به مقایسه و تطبیق شعر او با دیگر شاعران دارد که بیشترین این مقایسه‌ها با شعر دیگر شاعران زن همچون فروغ و سیمین بهبهانی انجام گرفته است.

مضامینی همچون نابرابری‌های جنسیتی و اجتماعی که در شعر پروین نمود پیدا کرده است محققان را بر آن داشته تا بخشی از کار خود را به پژوهش با رویکرد خاص در شعر پروین اختصاص بدهند، اما با این وجود پژوهش‌هایی که به صورت کلی به توصیف سیمای زن در شعر پروین پرداخته است بیشتر از پژوهش‌های با رویکرد خاص می‌باشد که نشان دهنده‌ی جای خالی انطباق زن در شعر پروین با نظریات و دیدگاه‌های زن محور در نقد ادبی است.

۴- نقد و بررسی نمونه‌هایی از پژوهش‌های انجام گرفته با رویکرد نقد زن محور

۴-۱- زن، پروین، حقیقت یا مجاز

نویسنده: عبدالحسین موحد تاریخ انتشار: ۱۳۷۴

این کتاب تنها در فصل سوم «فرشته‌ی انس»، به بررسی زن در دیوان پروین و نگاه وی به زن می‌پردازد. در این فصل بیان شده که "بعضی از شعرهای پروین بهترین

گواهینامه وضع نابسامان اجتماعی زنان ما در پایان عهد قاجار و ابتدای حکومت رضاخان است. پروین در کلام منظوم خود، به جامعه‌ای فکر می‌کند که در آن زن و مرد، به طور یکسان از حقوق اجتماعی بهره‌مند باشند (صص ۳۶-۳۷) و " پروین در هیچ قطعه‌ای نیست که از متاعب و دردها و سختی‌های فردی و اجتماعی زن یادی نکرده باشد (ص ۳۸) "

از نگاه نویسنده در شعر پروین آنچه برای زن ایرانی شایسته و بایسته است، حفظ ارزش‌های مادی و معنوی خودی و سنت‌های بومی است.

در آخرین قسمت این بخش به شعری با مطلع «بهر زن تقلید تیه فتنه و چاه بلاست...» اشاره شده و از نظر نویسنده پروین درباره‌ی زن واقعی، یعنی، زنی که از فطرتی الهی و وجدانی پاک برخوردار باشد، چنین توصیه کرده است.

مباحث فمینیستی همچون برابری حقوق زن و مرد در جامعه و متاعب و سختی‌های زنان در شعر پروین تنها به صورت توصیفی و بدون اشاره به نظریات و تئوری‌های مرتبط با این مبحث بیان شده‌اند. متن کتاب توجه نویسنده به مسائل بومی و مذهبی را نشان می‌دهد.

۴-۲- زن در نقاب شعر پروین

نویسنده: مهتاب سالاری تاریخ انتشار: ۱۳۸۸

در این کتاب نویسنده پس از توضیحاتی در مورد زندگی پروین اعتصامی در دو فصل به بررسی مادر و زن و عشق در شعر پروین می‌پردازد.

در فصل دوم با اشاره به اشعاری که شامل مضامینی چون مهر مادری، وظایف مادر، غم بی‌مادری، مصیبت نا مادری و انتظار مادر شدن، بودند، به صورت توصیفی به دیدگاه پروین در مورد مادر پرداخته شده است.

مضامین انتخاب شده نشان می‌دهد که مادری در شعر پروین با توجه به فرهنگ ایرانی و اسلامی مورد بررسی قرار گرفته است.

فصل سوم به مبحث «زن و عشق» از دیدگاه پروین می‌پردازد. عشق در دیدگاه پروین به چند نوع تقسیم شده است:

۱. عشق عرفانی و الهی

۲. عشق انسانی و مهر ورزی

۳. عشق مادرانه

۴. عشق زمینی

در مورد عشق زمینی بیان شده که پروین اغلب شدیداً به آن می‌تازد و آن را منشأ هوی و هوس می‌داند.

در فصل سوم همچنین از «مردانه سرایی» پروین سخن به میان آمده است و دیدگاه برخی محققان در مورد عناصر و احساسات زنانه در شعر پروین بیان شده است، که بیان می‌دارد اشعار پروین در این زمینه به سه دسته تقسیم می‌شوند:

۱- اشعاری که پروین در آنها همچون مادری دلسوز سخن می‌گوید.

۲- اشعاری که پروین خواهان عدالت و تساوی حقوق میان زن و مرد است.

۳- اشعاری که پروین در آنها رفتار شایسته‌ی یک زن را مقابل همسرش گوشزد می‌کند.

مباحث مطرح شده در کتاب (مادر، زن، عشق و زنانگی) بستر مناسبی برای انطباق و مقایسه‌ی افکار پروین با آراء و نظریات فمینیستی است. به مباحثی همچون عدالت اجتماعی و تساوی حقوق زن و مرد که از عمده‌ترین مباحث نظریات فمینیستی است در این پژوهش تنها به صورت توصیفی و گذرا و بدون اشاره مستقیم به نظریات و تئوری‌های فمینیستی اشاره شده است. توجه به اندیشه‌های پروین در مورد حقوق زنان و تطبیق این اندیشه‌ها با آراء و تئوری‌های زن محور غربی می‌تواند نشان دهد که در ابتدای ورود اندیشه‌های فمینیستی، کدام یک از مباحث آن برای جامعه‌ی زنان ایران قابل قبول‌تر بوده و بیشتر مورد استقبال قرار گرفته است.

در مورد ادعای مردانه سرایی پروین و رد این مطلب نویسنده تنها به مضامین اشعار و دسته‌بندی آنها اکتفا کرده است. اشاره به مفاهیمی که بیشتر مد نظر زنان است، در

شعر پروین، به تنهایی نمی‌تواند اثباتی برای ادعای زنانه سرایی پروین باشد همانگونه که در صفحات بعد اشاره خواهد شد پژوهشگران دیگر با توجه به ویژگی‌های زبان زنانه به اثبات این امر مبادرت کرده‌اند.

۴-۳- پروین اعتصامی یک فمینیست نبود، نقد نابرابری‌های جنسیتی، فرهنگی و اجتماعی از دیدگاهی زنانه

پژوهشگران: حبیب احمدی، حمیرا بذرافکن، علی روحانی تاریخ انتشار: ۱۳۸۸

در مقدمه این مقاله پس از اشاره به وضعیت ایران در زمان انقلاب مشروطه و تولد پروین اعتصامی در این شرایط، از خانواده او و شرایط اجتماعی او سخن به میان آمده است و این سؤالات مطرح شده که "آیا پروین واقعاً یک فمینیست بود که سعی در رد مذهب و روابط خانوادگی داشت؟ آیا او اعتقادی به بنیان خانواده نداشته است؟ آیا روحیه مبارزه جویی او مربوط به افکار فمینیستی وی می‌شود یا اینکه او مثل یک زن مسلمان که در عرصه‌ی عمومی مشارکت داشت فقط سعی در روایت و به تصویر کشیدن آن از دیدگاه و منظری زنانه داشت؟ (ص ۹۹)".

این مقاله یکی از آسیب‌های بنیادین نقد زن محور را دارد و آن برابر دانستن فمینیست با یک ضد مذهب و ضد خانواده است. به عبارت دیگر تمام مشخصه‌های نحله‌های متفاوت را تحت عنوان کلی فمینیسم جمع‌آوری کرده و عنوان فمینیست را مساوی با ضد مذهب و ضد خانواده قرار داده است.

در قسمت بعدی مقاله به بررسی نظریات فمینیستی در سه بخش ۱- نظریه تفاوت جنسیتی ۲- نظریه نابرابری‌های جنسی و ۳- نظریه ستمگری‌های جنسی پرداخته شده و انتقادهای وارد شده بر نظریات فمینیستی نیز بیان شده است. نویسنده با توجه به توصیفات پروین از روابط خانوادگی، نقش مادر، روابط مادر و فرزند و ... بیان می‌کند که این توصیفات "توصیفی کاملاً زنانه است که پروین را در زمره یک اندیشمند فمینیست قرار نمی‌دهد (ص ۱۰۷)". در مورد این نتیجه‌گیری نویسنده، توجه به این

نکته ضروری است که در بین نظریه پردازان فمینیست کسانی چون بتی فریدان^۳ وجود دارد که، معتقد بود کسب هویت شخصی و برابری و حتی قدرت سیاسی به این معنی نیست که زن نیاز به عشق یک مرد یا علاقه به فرزندان را در خود سرکوب کند. همچنین وقتی در بین فمینیست‌های رادیکال کسی چون فایرستون^۴، لذت بچه دار شدن را افسانه‌ای مرد سالارانه می‌دانست انتقادهای زیادی بر او وارد شد و در مقابل او گفته شد که مادری یک قدرت است. (تانگ، ۱۳۸۷: ۱۲۱-۱۳۱)

در ادامه مقاله به نابرابری‌های اجتماعی و فقر که از موضوعات اشعار پروین بوده است اشاره شده. از دیگر موضوعات این مقاله مسأله‌ی توجه پروین به «آگاهی»، «عدم توجه به مشارکت اجتماعی زنان»، «یاری و همراهی زن و مرد برای تعالی و کمال یکدیگر»، «ستایش مهر مادری و فرزند پروری» است که با مصادیق شعری عنوان شده است. در نتیجه بیان شده که «اشعار پروین هیچ گونه قرابتی با نظریات فمینیستی نداشته است، بلکه همچنان که ذکر شد، او شاعری متعهد و انقلابی بوده که با توجه به ساختار استبدادی حاکم در عصر خود سعی در انتقاد از شرایط خفقان موجود داشته است (ص ۱۱۶)».

نویسنده معتقد است که اشعار پروین با نظریات فمینیستی هیچ قرابتی ندارد اما توجه به مباحثی مانند ورود زنان به عرصه‌ی عمومی اجتماع، ارزش کار خانه‌داری زنان، بی‌سواد بودن زنان و تساوی حقوق زن و مرد که در نظریات فمینیستی مطرح شده است و در شعر پروین نیز به آن‌ها توجه شده است این سؤال را در ذهن ایجاد می‌کند که آیا توجه پروین اعتصامی به این موارد با توجه به رواج افکار فمینیستی در آن زمان نمی‌تواند نشان‌دهنده‌ی پذیرش برخی از آراء فمینیستی توسط پروین باشد؟

در ابتدای مقاله در قالب پرسشی به این مطلب اشاره شده است که پروین سعی در روایت کردن نابرابری‌های اجتماع داشته است. با توجه به اینکه در مورد روایتگری زنانه

³ Betty Friedan

⁴ Shulmith Firestone

مباحث زیادی تاکنون مطرح شده در مقاله به مشخصه‌های روایت زنانه در شعر پروین اشاره نشده است.

۴-۴- زن در شعر پروین اعتصامی، سیمین بهبهانی و فروغ فرخزاد

پژوهشگر: طاهره سید رضایی تاریخ انتشار: ۱۳۸۹

مقاله با معرفی اجمالی پروین اعتصامی آغاز شده است. نویسنده در ادامه در مورد زبان شعری پروین، نظر دو دسته را بیان کرده است. گروهی او را بزرگترین شاعر زن ایران دانسته‌اند و دسته‌ی دوم منتقدان پروین‌اند که سنت گرایی را نفی می‌کنند. همچنین از دیدگاه پروین درباره‌ی زن سخن گفته شده و به متن سخنرانی که او در جشن فارغ التحصیلی ایراد کرده (به دلیل اینکه حاوی مطالبی است که حاکی از ستم به جنس زن است) اشاره شده است. "برخی این سخنرانی را یکی از فصیح‌ترین اعلامیه‌های حقوق زنان در تاریخ معاصر لقب داده‌اند (ص ۹۹)". نویسنده با اشاره به اشعاری که در آن پروین در مورد زن و نگرانی‌های او سخن گفته بیان می‌کند که "با در نظر گرفتن تمام حقوقی که پروین برای زن مطالعه می‌کند، زن در شعر او هنوز جنس دوم است (ص ۱۰۱)". و در ادامه با توجه به بسامد واژگانی همچون «طفل»، «کودک» و «کودکی» تصریح می‌کند "با این که پروین در زندگیش مادر شدن را تجربه نکرده است، اما زنان شعر او اغلب در نقش مادر به صحنه می‌آیند (ص ۱۰۱)" و "زن در شعر پروین مقام معشوقی ندارد. زن نه عاشق می‌شود و نه کسی عاشق او می‌گردد (ص ۱۰۳)".

در این مقاله نیز مانند پژوهش قبلی (پروین اعتصامی یک فمینیست نبود...) به مبحث مردانه‌سرای پروین اشاره شده است که دیدگاه نویسنده با پژوهشگر قبلی متفاوت است. "یکی از نقدهایی که به شعر پروین وارد شده، فقدان زبان زنانه در شعر اوست. اگرچه گروهی در ماش و بنشن و دیگ و سوزن و ... (اشاره به مناظرات پروین که از زبان طبیعت بی‌جان سخن می‌گوید) خصلت‌های زنانه یافته‌اند و به همین علت

شعر پروین را زنانه و زن‌نگر تعبیر کرده‌اند، اما نگرش پندآموز پروین در قطعه و قصیده و به ویژه در غزل، نگاه ادبیات مردانه، کلاسیک و غیر زنانه است (ص ۱۰۵)."

بخش دوم مقاله پس از معرفی اجمالی سیمین بهبهانی نویسنده نظر خود را در مورد زن در شعر سیمین اینگونه بیان داشته است:

"سیمین شرایط اجتماعی را در موقعیت نامناسب زنان مؤثر و مقصر می‌داند" (ص ۱۰۷) " در اشعار سیمین برای زنان فقیر و بدنام و مطرود جامعه هم جایی هست. مثل روسپی، واسطه و رقاصه. این زنان بیشتر از این که نفرت انگیز باشند ترحم بر انگیزند (ص ۱۰۸)."

در مقاله همچنین به مضامینی چون فقر، خشونت مردان و اختلافات خانوادگی که درد زنان در شعر سیمین است اشاره شده. و از توجه سیمین به نقش مادر و حضور زنان در قالب همسر و مادر شهید سخن گفته شده است. از نظر نویسنده "در مجموع سیمین ویژگی‌ها و خصایل انسانی را در انحصار یک جنس یا گروهی خاص از مردمان نمی‌داند. هرچند گرایش‌های فمینیستی دارد و مدافع حقوق زن است، اما نگرش او به فمینیسم لیبرال نزدیک است" (ص ۱۱۳).

در بخش سوم مقدمه‌ای در مورد زندگی فروغ فرخزاد و آثارش بیان شده است. در مورد شعر او نویسنده اینگونه نگاشته است: "شعر فروغ فریاد اعتراض زن معاصر بر سر تمام سنت‌ها و قراردادهای محدود کننده‌ی زن است" (ص ۱۱۶). "از نمودهای زنانگی در شعر فروغ توجه به حس مادری است آن چنانکه پروین و سیمین نیز هریک متناسب با بافت کلام و اندیشه‌ی خود به آن توجه کرده بودند. موضوع مادر در شعر فروغ از دو دیدگاه قابل بررسی است. اول از دیدگاه حس مادر به فرزند و بعد مادر از دید فرزند" (ص ۱۱۶). در مقاله همچنین از تغییر دیدگاه فروغ به مرد با تکامل زبان شعری او سخن گفته شده. "در اشعار اولیه فروغ، زنی شعر می‌گوید که عاشق و وصف کننده‌ی مرد است" (ص ۱۱۸). "اما بعدها نگاهش نسبت به مرد نیز تغییر می‌کند" (ص ۱۱۹).

از نظر مفهوم «جنس» و «جنسیت» متفاوت از نظر جامعه شناختی است. "اصطلاح جنس بر تفاوت‌های بیولوژیک میان زن و مرد دلالت دارد حال آنکه جنسیت ناظر بر ویژگی‌های شخصی و روانی است که جامعه آن را تعیین می‌کند و با مرد یا زن بودن و به اصطلاح مردانگی و زنانگی همراه است" (گرت، ۱۳۸۰: ۹). توجه به مباحث مطرح شده در نظریات فمینیستی، به کار بردن عباراتی چون «جنس دوم» که توسط برخی از نظریه پردازان فمینیست برای زنان مطرح شده، همچنین نتیجه‌گیری در مورد گرایش لیبرال فمینیسم سیمین بهبهانی، رویکرد نویسنده را در انطباق افکار سه شاعر با نظریات فمینیستی، نشان می‌دهد.

در نتیجه‌گیری این مطلب بیان شده که پروین شاعری است که اشعارش یادآور باورهای زن سنتی است ولی فروغ درست در مقابل اوست و در برابر سنت فرهنگی قیام کرده است و سیمین درست در میان این دو قرار می‌گیرد. "پروین، سیمین و فروغ در دوره‌ی ما از فریاد گراند. صدای آرام پروین در شعر سیمین رساتر می‌گردد و در شعر فروغ به فریاد تبدیل می‌شود" (ص ۱۲۲).

مطلب ایراد شده در مورد پروین اعتصامی در نتیجه، این سؤال را به ذهن می‌آورد که آیا برخی از اشعار پروین که شامل مفاهیمی چون برابری حقوق زن و مرد، ارزشمند بودن کار خانه و مفاهیمی از این دست هستند، با توجه به شرایط فرهنگی آن زمان، و با توجه به اینکه در شعر مردانه‌ی قبل از پروین با چنین مفاهیمی روبه‌رو نبوده‌ایم، نوعی قیام در برابر سنت فرهنگی نیستند؟

۴-۵- شعر فمینیستی نو یافته‌ای از پروین اعتصامی

پژوهشگر: مریم حسینی تاریخ انتشار: ۱۳۸۹

این مقاله به معرفی شعر «باز ایستاده ایم» که در نشریه «عالم نسوان» در سال ۱۳۰۰ چاپ شده، پرداخته است و با توجه به ویژگی‌های سبک شناسی این شعر، که با امضاء «پروین» به چاپ رسیده بوده است آن را از اشعار پروین اعتصامی معرفی می‌کند. شعر «باز ایستاده ایم» با مطلع:

«زان دم که پا به شارع هستی نهاده‌ایم گامی دو راه رفته و گامی ستاده‌ایم»
به گفته‌ی نویسنده در هیچ کدام از نسخه‌های چاپ شده دیوان پروین اعتصامی وجود ندارد.

نویسنده با دلایل سبک‌شناسی که شامل بحث واژگانی، ترکیبات، ساختار نحوی جملات، موسیقی و بلاغت سخن می‌باشد بیان می‌کند که این شعر را به پروین اعتصامی منتسب می‌کند.

در قسمت بعدی نویسنده به ویژگی‌های فمینیستی شعر «باز ایستاده‌ایم» توجه کرده است. در نتیجه هم بیان شده که "این قصیده کوتاه هم از تراوشات قلمی بانوی شعر ایران است و وی در این شعر پرسش‌های اعتراض آمیز خود را در رابطه با وضعیت زنان در ایران و مرد سالار حاکم بر آن با لحنی تند بیان می‌کند و به احتمال زیاد همین لحن و سبک و سیاق فمینیستی آن باعث شد در میان دیگر اشعار دفتر وی قرار نگیرد" (ص ۲۱).

عنوان مقاله و همچنین مطالب عنوان شده، نشان دهنده‌ی توجه نویسنده به تئوری‌های زن محور است.

۴-۶- تبیین مؤلفه‌های هویت سنتی و مدرن زن در شعر پروین اعتصامی

پژوهشگران: مریم صادقی گیوی، بهره‌پرهیزکاری تاریخ انتشار: ۱۳۸۹

در این مقاله دیدگاه‌های پروین اعتصامی در مورد زن در دو بعد سنتی و مدرن مورد بررسی قرار گرفته است. در بیان مسأله این مقاله از تغییرات سیاسی و اجتماعی ایران در انقلاب مشروطه و پس از آن، سخن به میان آمده و اینکه این تغییرات باعث شد تعریف سنتی از مفهوم زن دگرگون شود و هویت زن مدرن شکل بگیرد. نویسنده معتقد است "پروین با ایجاد ارتباط و پیوند بین مؤلفه‌های هویت زن سنتی و مدرن در اشعارش اثبات می‌کند که دستیابی به هویت مدرن، عامل بازماندن از نقش‌ها و کارکردهای زن سنتی نخواهد بود" (ص ۲۰۹).

نویسنده در بخشی با عنوان «تبیین هویت زن و عوامل مؤثر در تغییر آن» از دیدگاه تحقیر آمیز جامعه سنتی ایران نسبت به زنان در طول تاریخ سخن به میان آورده و اینکه «زن را نه به عنوان یک انسان، بلکه موجودی مطیع که باید یک سری استانداردهای مشخص را داشته باشد مطرح می‌کردند» (ص ۲۱۰)

نویسنده تحلیل دیدگاه‌های پروین دربارۀ زنان را اینگونه آغاز می‌کند: پروین سخنگوی زنان جامعه خود است... او با سرودن «زن در ایران» وضع اسفبار زنان ایران را با جزئیات به تصویر می‌کشد (ص ۲۱۳). و ادامه می‌دهد که «شاید او نخستین زنی بود که فاصله‌ی ارزش‌های اجتماعی «زن و مرد» را از بین برد و مردان ادیب را وادار کرد که معترف شوند، هنر و ادبیات در انحصار مردان نیست» (ص ۲۱۴). همچنین در مورد پروین بیان شده است که او تلاش می‌کند بین نگرش مدرن و انتظارات آن از زن و همچنین نگرش سنتی و انتظارات آن نوعی پیوند ایجاد کند و نشان دهد هویت جدید زن ایرانی با ارزش‌های اسلامی و دینی در تضاد نیست.

در بخش بعد مؤلفه‌های زن سنتی را به عنوان همسر و مادر بیان کرده. ویژگی‌های همسر در این مقاله بر اساس شعر پروین عبارتند از: پایداری، مهربانی، شفقت، عفت و پاکدامنی. ویژگی‌های مادر عبارتند از: مهربانی و عطف. برای هر کدام از موارد فوق مصادیق شعری نیز بیان شده است.

در قسمت «تبیین هویت زن مدرن» عنوان شده که زمانی که جایگاه انسان در جهان، رابطه‌ی او با طبیعت و دیگر انسانها دگرگون شد هویت زن مدرن شکل گرفت و او صاحب ویژگی‌هایی از قبیل استقلال، خوداتکایی و تحصیلات است. مؤلفه‌های زن مدرن در شعر پروین در شش قسمت مورد بررسی قرار گرفته است که این مؤلفه‌ها عبارتند از: اصالت فکر و اندیشه، کسب علم و دانش، تعامل و همکاری، همکاری و همدلی، ارتقاء و تحکیم هویت فرهنگی فرزندان و بومی گرایی.

در نتیجه‌ی مقاله بیان شده که پروین نیز مانند دیگر شاعران مشروطه بیان کننده‌ی همان افکار و اندیشه‌ها در خصوص تغییر جایگاه زن در اجتماع است و هدف پروین از سرودن این گونه اشعار در خصوص زنان، طرح هویت و موجودیت مستقل برای زنان

بوده است، پروین معتقد است که هویت زن ایرانی باید ترکیب مناسبی از ارزش‌های سنتی و ارزش‌های ناشی از مدرنیته باشد و همچنین از دیدگاه پروین دستیابی زنان به هویت مدرن باعث دگرگونی در فکر و اندیشه و رشد و پویایی آنها می‌شود و همچنین به طور گسترده بر روی خانواده و ارتباط آنان با همسر و فرزندان تأثیر گذار خواهد بود (ص ۲۲۳-۲۲۴).

جداسازی مؤلفه‌های زن سنتی و مدرن نشان دهنده‌ی نگاه دقیق‌تر نویسنده است در مقایسه با پژوهشگرانی که به صورت کلی پروین را سنتی و یا فمینیست می‌دانند، اما اشاره به ویژگی‌های زن مدرن (استقلال، خود اتکایی و تحصیلات)، توجه به این مطلب را می‌طلبد که آیا این ویژگی‌ها با توجه به جامعه مدرن تعریف شده‌اند؟ توضیح بیشتر اینکه استقلال و خود اتکایی و در حد پایین‌تر تحصیلات، در جامعه سنتی نیز برای زنان وجود داشته اما تعریف جامعه سنتی و مدرن از این تعابیر متفاوت است.

۴-۷- تمایز گونه‌ی جنسیت در اشعار پروین اعتصامی (پژوهش زبان شناختی)

پژوهشگران: آزاده شریف مقدم، آناهیتا بردبار تاریخ انتشار: ۱۳۸۹

در این مقاله تلاش شده است تا با استناد به ممیزه‌های جنسیتی مستند برخلاف نظر عده‌ای که معتقدند پروین شاعری مردانه سرا بوده است نشان دهد که "اشعار وی بیانگر خلق و خوی و روحیات زنانه است و بیشتر ویژگی‌های گونه‌ی زبانی گروه جنس خود را منعکس نموده است" (ص ۱۲۶).

نویسنده پس از بیان ویژگی‌های شعر پروین به تعریف گویش اجتماعی و گویش جغرافیایی در دو بخش ۱- دیدگاه‌های مربوط به گونه‌ی جنس و ۲- ویژگی‌های گونه‌ی گفتاری زنان، پرداخته و دیدگاه‌های مربوط به گونه‌ی جنس را بیان کرده است. در بخش «ویژگی‌های گونه‌ی گفتاری زنان» از تفاوت گونه‌ی گفتاری زنان و مردان سخن گفته شده و بیان شده که در بین مردان و زنان "گونه‌ی زبانی جنس در مواردی مشخص از یکدیگر متمایزند" (ص ۱۳۴). ویژگی‌های عام گونه‌ی زبانی زنان با

توجه به سطوح مختلف زبانی بر اساس تقسیم‌بندی لیکاف^۵ (واژگان، عناصر مؤکد، الگوها و ساخت‌های زبانی، موضوع، ویژگی‌های کاربردی و فرا زبانی و لحن گفتار) بیان شده و با توجه به این تقسیم بندی و بیان مصادیق آن در شعر پروین بیان می‌دارد که "نتایج این مطالعه، ضمن تأیید «زنانه سرایی» پروین، گرایش‌های عام حاکم بر گونه‌ی زبانی زنان را ثابت می‌کند" (ص ۱۴۸).

این پژوهش کاملاً بر اساس نظریه صورت گرفته است و با توجه به نظریه لیکاف در مورد جنسیت و زبان به بررسی زبان شعری پروین پرداخته است. لازم به ذکر است که نظریه لیکاف آغازگر مطالعات بسیاری شد. نظراتی که بر دو محور اصلی تکیه می‌کرد: تفاوت زبانی بین زنان و مردان و تأثیر این تفاوت در اجتماع که همان تسلط مردانه نامیده شده بود (مؤمنی و سیف الهی، ۱۳۸۷: ۶۶) نقد ادبی فمینیستی دیری است که به این پرسش پرداخته است: آیا می‌توان به صرف اینکه نویسنده‌ی از جنس (زیست شناختی یا اجتماعی) زن است، از «ادبیات زنان» یا از «نگارش زنانه» سخن گفت؟ نگارش زنانه به معناست؟ به نویسنده بستگی دارد یا به محتوای نوشته و یا به شیوه‌ی زیبایی شناسی؟ (مایلز، ۱۳۸۰: ۲۶۰).

این مقاله پاسخی به یکی از دغدغه‌های مهم در شعر پروین یعنی ذهن و زبان زنانه است. برخی او را یک لافونتین مؤنث یا ناصر خسرو مؤنث نامیده‌اند، که در این مقاله به کسانی که به مردانه سرایی او معتقدند پاسخ داده شده است. اما مطلب قابل ذکر این است که آیا شعر پروین در قیاس با شعر کسی چون فروغ فرخزاد در مقایسه با مؤلفه‌ها و مفاهیم زنانه در شعر او باز هم زنانه است. این پژوهش می‌تواند آغازی برای پژوهش در مورد مؤلفه‌های زنانه در شعر پروین و پاسخ به بسیاری از قضاوت‌های کلی در مورد زبان شعری او باشد.

۴-۸- نابرابری‌های جنسیتی و طبقاتی در اندیشه‌ی پروین اعتصامی

پژوهشگران: ابوالفضل ذوالفقاری، مسلم میرزایی تاریخ انتشار: ۱۳۹۰

⁵ Lakoff

در این مقاله به بررسی جامعه شناختی نابرابری‌های اجتماعی و طبقاتی از نگاه پروین پرداخته شده، در مورد نگاه او به زن و نظریه‌اش در باب رهایی زنان مطالبی ارائه شده است.

در دو بخش نخست یعنی در «زندگی نامه پروین» و «زمینه‌ی سیاسی اجتماعی» از شرایط زندگی پروین، شرایط سیاسی و اجتماعی حاکم بر جامعه‌ی آن زمان، خفقان حاکم بر جو سیاسی کشور و محیط اجتماعی آن زمان سخن گفته شده است. در دو بخش بعدی به نابرابری جنسیتی و طبقاتی اشاره کرده و با توجه به آراء و نظریات فمینیستی در باره‌ی این دو مقوله سخن گفته است. نظر نویسنده در باره‌ی نابرابری‌ها در اندیشه‌ی پروین، این گونه بیان شده است:

الف) نابرابری‌های جنسیتی: در این مورد پروین با فمینیست‌ها که می‌گویند زنان در فرودست قرار دارند و برای رهایی زن باید فکر و تلاش کرد، هم عقیده است. البته توجه به این نوع نابرابری در اشعار پروین نسبت به نوع بعدی کمرنگ‌تر جلوه نموده و می‌توان شرایط اجتماعی را بر آن مؤثر دانست

ب) نابرابری‌های طبقاتی: نابرابری‌های طبقاتی که تحت تأثیر زمینه‌ی سیاسی و اجتماعی که خود وی در آن می‌زیسته است، قرار دارد. پروین به وضوح این نوع نابرابری را در جامعه‌ی خودش احساس کرده و قطعات و قصایدی را در توصیف این نوع نابرابری‌ها سروده است و در نهایت راه رهایی از آن را هم پیشنهاد داده است (ص ۲۳).

از نظر نویسنده "در تفکرات پروین رگ و ریشه‌ی توجه به جنس زن و زنان به عنوان یک قشر انسانی و این که آنها می‌توانند منشأ بسیاری از آگاهی‌ها و آزاد اندیشی‌ها باشند نمایان است" (ص ۲۴).

پروین "برای زن حضور آگاهانه و هم راه با علم و دانش را در اجتماع خواستار است و از طرف دیگر خانه‌داری و حضور در خانواده را هم رسالتی بزرگ می‌شمارد که تنها زنان از عهده‌ی آن بر می‌آیند" (ص ۲۷). در ادامه با اشاره به نظر رادیکال

فمینیست‌ها تصریح شده است که این عقیده‌ی پروین مخالف با عقیده‌ی فمینیست‌های رادیکال است.

در بخش بعدی با اشاره به برخی اشعار پروین، تفاوت شدید طبقاتی، ظلم و جور حاکمان و چپاول دارایی طبقه‌ی غیر حاکم به دست حاکم که مد نظر شاعر بوده، نشان داده شده است.

در نتیجه بیان شده که هم نابرابری‌های جنسیتی مد نظر پروین بوده و هم نابرابری طبقاتی، اما نابرابری طبقاتی بیشتر نظر پروین را به خود جلب نموده و اینکه "وی ریشه‌ی ستم جنسیتی را نادانی دانسته و راه‌هایی از این شرایط را تلاش زنان برای کسب علم و دانش و فضیلت می‌دید" (ص ۳۳).

ارائه نظریات فمینیستی و انطباق آن‌ها با اشعار پروین اعتصامی از ویژگی‌های مقاله است که در واقع می‌تواند پاسخی به سؤالات بیان شده در مقاله «پروین اعتصامی یک فمینیست نبود، نقد نابرابری‌های جنسیتی، فرهنگی و اجتماعی از دیدگاهی زنانه» باشد و چالشی با نظرات آن به شمار آید.

۴-۹- پروین اعتصامی و اثر پذیری از اندیشه‌های قاسم امین

منادی آزادی زن در مصر

پژوهشگران: سید محمد رضا عبدالرسول، محسن محمدی فشارکی تاریخ انتشار: ۱۳۹۰
 مقاله با معرفی قاسم امین نویسنده و پژوهشگر معاصر عرب آغاز شده و در ادامه موارد اثر پذیری پروین اعتصامی از قاسم امین در دو بخش اشعار و سخنرانی‌ها بررسی شده است.

در قسمت نخست به سخنرانی پروین در جشن دانش‌آموختگان مدرسه‌ی آمریکایی‌ها در تهران اشاره شده که پروین در آن روز سخنرانی با عنوان «زن و تاریخ» ایراد نمود که نام و مضمون این سخنرانی با کتاب قاسم امین «المرأه فی حکم التاریخ» نزدیک است. نویسنده در این قسمت به فصل آغازین این کتاب اشاره کرده و چکیده‌ی سخنرانی پروین را در جشن فراغت از تحصیل نیز در ادامه‌ی آن آورده است.

نظر نویسنده‌ی مقاله این است که این اتفاق نظر و وجوه اشتراک بین متن سخنرانی و کتاب مذکور تصادفی نیست و آن را دلیل بر تأثیر گرفتن قابل توجه پروین از نوشته‌های قاسم امین می‌داند.

در مورد تأثیر قاسم امین بر اشعار پروین بیان شده که "موارد تشابه مضامین شعری پروین با نظریات آشکار قاسم امین، هم موضوع دفاع از زن و حق پایمال شده‌ی او در زندگی را شامل می‌شود هم به مسأله‌ی کشف حجاب و بیان نقش مهم زن در خانواده و جامعه، و این که زن عضو فلج جامعه نیست، ارتباط دارد" (ص ۱۲). برای هر کدام از این موارد تشابه، قسمتی از آراء قاسم امین و همچنین بخش‌هایی از اشعار پروین اعتصامی برای نشان دادن این تطبیق و تشابه آورده شده است. در نتیجه از شباهت بسیار و حتی انطباق کامل میان آراء قاسم امین و سروده‌ها و گفته‌های پروین اعتصامی سخن به میان آمده و این که "ترجمه‌ی کتاب تحریرالمراء در دسترس پروین بوده و پدر او نیز متقاعد بوده که دعوت و تبلیغ قاسم امین برای آزادی زن شرقی درست است." (ص ۲۱).

این مقاله در شناخت بهتر اندیشه‌های پروین و زیر بناهای فکری او می‌تواند مفید باشد همچنین با توجه به اینکه در عنوان مقاله قاسم امین را منادی آزادی زن نامیده و اندیشه‌ی پروین را متأثر از افکار او می‌داند، می‌توان در بررسی اندیشه‌های فمینیستی پروین اعتصامی با توجه به مطالب گفته شده در این مقاله، با دقت بیشتری وارد شد و سرچشمه‌های آشنایی او با این مباحث را یافت.

۵- تحلیل نهایی

آنچه مسیر پژوهش‌های زن محور بر روی شعر پروین اعتصامی را از پژوهش بر روی دیگر آثار جدا می‌کند، زن بودن پروین و توجه او به زن و ستم به جنس زن در اشعارش است. در شعر پروین نیازی به بررسی و اثبات حضور زن نیست بلکه در شعر پروین خواسته‌های زن و نقش‌هایی که می‌پذیرد بیشتر مورد بررسی قرار گرفته است. با توجه به اندیشه‌های خود پروین، در این پژوهش‌ها به خواسته‌های او در اشعارش مبنی بر

برابری حقوق زن و مرد بیشتر توجه شده است. بررسی‌ها برخی شباهت‌ها و تناقضات را در پژوهش‌های انجام شده نشان می‌دهد.

۵-۱- شباهت‌ها

در پژوهش‌ها این اتفاق نظر وجود داشت که در شعر پروین توجه و اعتراض به نابرابری‌های موجود جامعه وجود دارد.

پروین به مفاهیمی همچون برابری حقوق زن و مرد که در نظریات فمینیستی نیز مطرح است، در چهارچوب فرهنگ ایرانی و اسلامی پرداخته است و مفاهیمی چون مادری و همسری در اشعار او مطابق با فرهنگ جامعه است.

۵-۲- تناقضات

زبان شعری پروین از مواردی است که همواره بحث برانگیز بوده است. در پژوهش‌های بررسی شده نیز این موضوع مطرح شده است. در مقاله‌ی «تمایز گونگی جنسیت در اشعار پروین اعتصامی» و کتاب «زن در نقاب شعر پروین» دلایلی برای زنانه بودن زبان شعری او بیان کرده‌اند اما از نظر نویسنده‌ی مقاله‌ی «زن در شعر پروین اعتصامی، سیمین بهیسانی و فروغ فرخزاد» نگاه پند آموز پروین، نگاه مردانه، کلاسیک و غیر زنانه است.

در مقاله‌ی «نابرابری‌های جنسیتی و طبقاتی در شعر پروین اعتصامی» به تشابه برخی اندیشه‌های پروین با آراء فمینیستی اشاره شده است اما عنوان و مطالب مندرج در مقاله‌ی «پروین اعتصامی یک فمینیست نبود، نقد نابرابری‌های جنسیتی، فرهنگی و اجتماعی از دیدگاهی زنانه» با این مسأله متناقض است.

۶- نتیجه گیری:

سهم پژوهش زن محور، بر روی شعر شاعران زن معاصر بر خلاف شعر کلاسیک از مردان بیشتر است و اشعار پروین اعتصامی در این حوزه بیش از بقیه مورد بررسی قرار گرفته است. در بررسی شعر پروین بیشترین سهم پژوهش‌ها به پژوهش‌های با رویکرد

خاص اختصاص دارد و پس از آن مقایسه و تطبیق زن در شعر او با دیگر شاعران (خصوصاً شاعران زن) بیشتر مورد توجه پژوهشگران قرار گرفته است. مباحث مورد توجه پژوهشگران در اشعار اعتصامی بیشتر مردانه سرایی او و طرح مباحثی چون نابرابری‌های اجتماعی و طبقاتی و ستم بر زنان در شعرش بوده است که این موارد بیشتر به صورت توصیفی بیان شده و وجه تحلیل خصوصاً از منظر فمینیستی در این پژوهش‌ها کم‌رنگ است.

بررسی این پژوهش‌ها نشان داد که اگرچه یک راه حل کلی و همه‌جانبه برای سازماندهی همه‌ی آنها وجود ندارد و ادعای وجود چنین نظریه‌ای با توجه به اینکه نظریه فمینیستی نظریه‌ی کامل و همه‌جانبه‌ای نیست، ادعای درستی نیست. با این حال اگر پژوهشگر در بدو ورود به این مباحث موضع خود را مشخص کند و تعریفی مشخص از مفاهیم ارائه دهد و تا جایی که ممکن است روش و نظریه‌ای را مبنای کار قرار دهد و با رویکردی خاص به سراغ کار برود، نتیجه‌ی حاصل از پژوهش‌ها قابل اعتمادتر و علمی‌تر خواهد بود و از یکسونگری، اعمال سلیقه‌های شخصی و وجود تناقض در پژوهش‌های با موضوع یکسان کاسته خواهد شد و آنچه که در مورد زنان مورد بررسی قرار می‌گیرد به درک چهره‌ی اصلی و هویت واقعی آنها کمک خواهد کرد، و کانونی برای تئوری‌های فمینیستی ادبیات در بستر فرهنگ و اجتماع ایران به وجود خواهد آورد و تمرینی برای چگونه نگاه کردن با توجه به حوزه‌های تاریخی، فرهنگی و غیره خواهد بود.

پیوست:

۱. بر روی آثار شاعران زیر هر کدام یک پایان‌نامه با موضوع زن محور نوشته شده است: سپیده کاشانی، حسین منزوی، افسانه شعبان‌نژاد، اسداله شعبانی، میرزاده عشقی، سید اشرف‌الدین گرگانی، پروین دولت‌آبادی و ژاله اصفهانی.

۲. بر آثار این شاعران هر کدام یک مقاله با موضوع زن محور نوشته شده است: احمد ناظر زاده کرمانی، ابوالقاسم حالت، آذر بیگدلی، مفتون همدانی، احمد کسروی، رشید یاسمی، حمیدی شیرازی، امیری فیروز کوهی، پژمان بختیاری، وحید دستگردی، هنرمندی، کاسبی، حبیب الهی، صهبا، نظام وفا، بزرگ وفا، بزرگ نیا، نادر پور و توللی. در مورد شعر کسری (علی) عنقایی نیز یک کتاب پژوهشی با موضوع زن محور به چاپ رسیده است.

منابع

احمدی، ح و بذرافکن، ح و روحانی، ع (۱۳۸۸)، پروین اعتصامی یک فمینیست نبود، نقد نابرابری‌های جنسیتی، فرهنگی و اجتماعی از دیدگاهی زنانه. نشریه علمی - ترویجی بانوان شیعه. ۶(۲۲): ۹۵-۱۱۷.

بانک اطلاعات نشریات ایران، تارنمای تخصصی (۱۳۹۲). <http://magiran.com>.

پایگاه اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی. <http://sid.ir>. ۱۳۹۲.

پایگاه مجلات تخصصی نور (۱۳۹۲). <http://noormags.com/>

پاینده، حسین (۱۳۸۲)، گفتمان نقد. تهران: روزگار.

پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران (۱۳۹۲) <http://irandoc.ac.ir/>

تانگ، ر (۱۳۸۷)، درآمدی جامع بر نظریه های فمینیستی. مترجم منیژه نجم عراقی. تهران، انتشارات نی.

حسینی، م (۱۳۸۹)، شعر فمینیستی نو یافته ای از پروین اعتصامی. نشریه زن در فرهنگ و هنر. ۲(۱): ۵-۲۱.

سالاری، م (۱۳۸۸)، زن در نقاب شعر پروین. تهران، انتشارات دل آگاه.

سبزیان، س. و کزازی، م (۱۳۸۸)، فرهنگ نظریه و نقد ادبی. تهران، انتشارات مروارید.

سید رضایی، ط (۱۳۸۹)، زن در شعر پروین اعتصامی، سیمین بهبهانی و فروغ فرخزاد.

نشریه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد فسا. ۱(۱): ۹۷-۱۲۲.

- شاکر خوبی، (۱۳۸۸)، گفتاری در فمینیسم. نشریه اطلاعات حکمت و معرفت. (۳۷): ۱۷-۱۵.
- شریف مقدم، آ و بردبار، آ (۱۳۸۹)، تمایز گونگی جنسیت در اشعار پروین اعتصامی (پژوهش زبان شناختی). نشریه زبان پژوهی دانشگاه الزهراء (س). (۳): ۱۲۵-۱۵۱.
- صادقی گیوی، م و پرهیزکاری، ب (۱۳۸۹)، تبیین مؤلفه‌های هویت سنتی و مدرن زن در شعر پروین اعتصامی. نشریه پژوهش زبان و ادبیات فارسی. (۲۰): ۲۰۷-۲۲۷.
- عبدالرسول، س و محمدی فشارکی، م (۱۳۹۰)، پروین اعتصامی و اثر پذیری از اندیشه‌های قاسم امین منادی آزادی زن در مصر. نشریه ادبیات تطبیقی. ۳(۵): ۱-۲۴.
- فتوحی، م (۱۳۸۹)، آیین نگارش مقاله‌ی علمی پژوهشی. تهران، انتشارات سخن. کتابخانه ملی ایران. ۱۳۹۲. <http://www.nail.ir/>
- گرت، (۱۳۸۰)، جامعه شناسی جنسیت. تهران، انتشارات دیگر.
- مایلز، ر (۱۳۸۰)، زنان و رمان. مترجم علی آذرنگ [جباری]. تهران، انتشارات روشنگران و مطالعات زنان.
- موحد، ع (۱۳۷۴)، زن، پروین، حقیقت یا مجاز. تهران، انتشارات علی ابن ابیطالب. مؤمنی، م و سیف الهی، ح (۱۳۸۷)، زبان و جنسیت. نشریه اطلاع‌رسانی و کتابداری، بازتاب اندیشه. (۹۶): ۶۶-۷۱.
- میرزائیان، پ (۱۳۹۲)، رویکردی انتقادی به کاربرد نقد زن محور در پژوهش‌های ادبی. پایان نامه کارشناسی ارشد رشته زبان و ادبیات فارسی، دانشکده زبان و علوم انسانی، دانشگاه ولی عصر (عج) رفسنجان.
- نجم عراقی، م. صالح‌پور، م و موسوی، ن (۱۳۸۱)، منبع شناسی زنان. تهران، انتشارات دیگر.
- نجم عراقی، م. صالح‌پور، م و موسوی، ن (۱۳۸۲)، منبع شناسی زنان. تهران، انتشارات دیگر.